

JEFT

is een kinderpsychiater of
elijk werkenden en gezins-
t de extra belasting die een
en zij advies als er door de
soms wordt je kind onder-
net jullie als ouders om de
e aard van de biologische
beoordelen. Zo kun je zijn
vortzetten in de dagelijkse

S.I. Greenspan, S. Wieder & R. Simons (2003)
Als uw kind speciale aandacht nodig heeft.⁷¹
Utrecht/Antwerpen: 4 Kosmos & Kuitpeisen

DE ZES MIJLPALEN

In het vorige hoofdstuk zagen we hoe het gemakkelijker wordt om interacties op te bouwen met je kind als je weet waar zijn struikelblokken liggen die te maken hebben met zijn (biologische) aanleg en zijn zintuiglijke en motorische vaardigheden. In dit hoofdstuk beschrijven we de zes typen emotionele interacties die zes vroege ontwikkelingsfasen vormen. Emotionele ervaringen die goed aansluiten op elk van deze fasen bevorderen de ontwikkeling van cognitieve, sociale, emotionele, taal- en motorische vaardigheden die kritisch zijn voor de ontwikkeling op die leeftijd. Ze bevorderen tegelijkertijd het besef van een eigen identiteit.

In de eerste dagen van zijn leven kent een kind zichzelf in eerste instantie door te reageren op zijn fysieke wereld: gassen, belletjes, bewegingen, beelden en geluiden, weefsels en andere gewaarwordingen. Al snel gaat hij vooral op zijn ouders reageren, hun stemmen, glimlachjes, speciale geuren. Bewegingspatronen zorgen voor momenten van gezamenlijk plezier. Rond de vier tot acht maanden begint hij een rammelaar aan te wijzen en misschien zelfs terug te geven, of gefrustreerd terug te smijten. Hij glimlacht en maakt geluidjes, in de verwachting er een glimlach, frons of geluidje voor terug te krijgen. Hij gaat nu voor het eerst zichzelf deels zien als echt iemand anders, als iemand met een wens, iemand die een handeling in gang kan zetten en invloed op de wereld uitoefenen. Gaandeweg het eerste jaar worden emotionele gebaren complexer. Rond de twaalf tot zestien maanden steekt hij niet alleen maar zijn handje uit wanneer pappa hem een speeltje voor houdt, maar hij kan pappa naar de plank brengen om het speeltje voor hem te pakken dat hij eigenlijk wil hebben. Hij kent zichzelf als iemand die een aantal handelingen aaneen kan rijgen om zijn bedoeling aan iemand anders duidelijk te maken. In de loop van de maanden worden zijn handelingen opnieuw complexer. Rond de achttien tot twintig maanden geeft hij zijn poppen te eten in plaats van ze alleen te omhelzen en legt hij uit wat hij doet door te zeggen: 'Pop eten.' Nu kent hij zichzelf als iemand met ideeën. Hij kan zich zichzelf en anderen in gedachten voorstellen. Hij kan ideeën voortbrengen en de wereld er met zijn woorden over vertellen. De ontwikkeling gaat verder. Met zesendertig maanden kan hij tegen je zeggen: 'Kom, mee fietsen!' Vervolgens zou hij, na even stil te staan bij de deur om te kijken of het buiten koud is, kunnen zeggen: 'We moeten eerst een jas aan doen.' Nu is hij iemand geworden die logisch en coherent, (samenhangend), denkt.

Door al deze fasen heen groeien de emotionele, sociale en cognitieve vaardigheden van het kind en wordt zijn besef van het eigen ik steeds complexer. Dit besef van een eigen ik zal blijven groeien naarmate het kind ouder wordt en nieuwe ervaringen zijn belangstellingen en vermogens in nieuwe richtingen opstuurt. Maar zijn *functionele* gevoel van een eigen ik, die kernemotie die de grondslag voor verder leren vormt, is

aanwezig. Deze kernemotie vindt zijn voedingsbodem in miljoenen dagelijkse interacties, voornamelijk met de ouders. Iedere blik, iedere glimlach, elk gekietel, elke vraag draagt immers bij aan zijn gevoel van wie hij is. Dankzij deze interacties kan hij steeds meer cognitieve, intellectuele en sociale vaardigheden aan de bestaande toevoegen waar hij zijn hele leven profijt van zal hebben. Hij is klaar voor de volgende taken in zijn eigen ontwikkeling, en voor de wereld.

Deze zes basisstappen vormen een ontwikkelingsladder: bij elke tree komen nieuwe vaardigheden als lagen boven op die van de vorige fase. We noemen deze stappen de zes mijlpalen omdat ze elk een belangrijk keerpunt in het leven van een kind markeren.

Kinderen die warmte en koestering krijgen en geen hindernissen in hun ontwikkeling ondervinden zijn deze mijlpalen tegen hun vierde of vijfde dikwijls al vanzelf gepasseerd. Kinderen met problemen hebben daarentegen hulp van ouders en therapeuten nodig en doen er vaak langer over om zo'n mijlpaal te halen. In plaats van met zijn achtste of negende maand zijn armpjes uit te strekken om te worden opgepakt, zal een kind met motorische beperkingen dat misschien pas met veertien of vijftien maanden doen. In plaats van met tien maanden de spraakgeluiden van zijn moeder na te doen en terug te babbelen, doet een baby met een moeizame auditieve verwerking dat misschien pas met zeventien of achttien maanden. In plaats van op zijn derde abstracte ideeën met elkaar te verbinden zal een kind met meervoudige ontwikkelingsproblemen daar misschien met zijn vijfde, zesde of zevende aan beginnen. Dat is prima. Wanneer jouw kind vijfenveertig is, zal het er misschien niet meer toe doen of hij terug leerde babbelen met acht of met zeventien maanden of op zijn zesde of op zijn tiende leerde schrijven. Het is minder van belang op welke leeftijd een bepaalde vaardigheid verworven wordt, dan hoe goed, en of de ontwikkeling voortgaat. Aangezien deze basisvaardigheden vroeg in het leven worden aangeleerd is er gewoonlijk ruim tijd beschikbaar om ze onder de knie te krijgen. Deze basisvermogens zijn van cruciaal belang omdat zij de grondslag vormen voor alle toekomstig leren en alle ontwikkeling in het leven van je kind. Ze zijn te vergelijken met de fundamente van een gebouw met tachtig verdiepingen: ze moeten heel stevig zijn om het gebouw niet in te laten storten.

In de volgende paragrafen geven we een schets van iedere mijlpaal en beschrijven we hoe ouders hun kinderen de hindernissen hebben leren nemen om verder de ontwikkelingsladder op te klimmen. In Deel 2 van dit boek leggen we uit hoe je je kind kunt helpen deze mijlpalen te halen; daarbij zul je je kind helpen bij de ontwikkeling van zijn emotionele, cognitieve, motorische, taal- en sociale vaardigheden.

Mijlpaal 1: Zelfregulatie en belangstelling voor de omringende wereld

Na negen maanden in het duister wordt een baby geboren. Opeens komt hij terecht in een wereld vol licht, geluid, beweging en aanraking, smaken en geuren. Een zintuiglijke orgie! Al deze informatie is voor de baby even boeiend en opwindend, maar hij moet tegelijkertijd leren zich niet te laten overspoelen. Zijn allereerste opgave is dit hele zintuiglijk panorama in zich op te nemen en daarbij tegelijkertijd zijn reactie te reguleren en kalm te blijven.

Stapje voor stapje ontdekt hij dingen die zijn belangstelling richten en die hij tevens

kan gebruiken om zichzelf zachte weefsel van een del groeiend besef aan ervaring blijven. Dit tweetal vaardigheden, emotionele, sociale en versleren, geen relaties met anderen vol prikkels. Hoe een klein langrijke mate bij aan het

Vanaf zijn eerste levensda hilde voortdurend, en niet bedje voor hem zongen en zwaaide hij wild met zijn armpakten en tegen zich aan hende raad. Hun baby was onkelijk. Al hun inspanninge langzamerhand raakten ze maar niet meer probeerden na een poos wel in slaap. Tegen wereldje te zijn. Hij ha volgende stap, intimiteit, ze niet verwierf.

Peters ouders zochten 1 grondig onderzoek bracht e luud en beweging. Deze info der belastend voor hem te 1 len. In plaats daarvan hield en wiegden hem alleen heel minniek tegen hem en heel minuten achtereen aankijl vangen en hem rustig houd merend te werken. Daardoo patronen beginnen om Pete de vloer en bewogen langzame druk. Langzamerhand liet hij zich door zijn ouders de hulp van zijn ouders d stap leerde hij zichzelf tot r hij een jaar was hadden zijr ken door Peters individuele

Anders dan Peter leek Sami praatten of tegen haar glim zelden oogcontact, begon r met naar hen wanneer ze r al even weinig. Wanneer ze

miljoenen dagelijkse interacties, elk gekietel, elke vraag, elke interactie kan hij steeds aan de bestaande toevoegen en er voor de volgende taken in

: bij elke tree komen nieuwe. We noemen deze stappen de eerste levens van een kind marke-

ernissen in hun ontwikkeling. Vijfde dikwijls al vanzelf geholpen van ouders en therapeuten te halen. In plaats van met om te worden opgepakt, zal als met veertien of vijftien ingeluiden van zijn moeder noezame auditieve verwerkingen. In plaats van op zijn kind met meervoudige ontdekking of zevende aan beginnen. Het is misschien niet meer toen maanden of op zijn zesde nog op welke leeftijd een goede ontwikkeling voortgaat. Het is aangeleerd is er gewoon. Deze basisvermogens zijn alle toekomstig leren en alle met de fundamentele van zijn om het gebouw niet

ere mijlpaal en beschrijven. Het is eren nemen om verder de leggen we uit hoe je je kind helpen bij de ontwikkeling van de vaardigheden.

De eerste wereld

Opeens komt hij terecht in de wereld van geuren. Een zintuiglijke wereld en opwindend, maar hij lijnt allereerste opgave is dit tegelijkertijd zijn reactie te

ing richten en die hij tevens

kan gebruiken om zichzelf tot rust te brengen — moeders gezicht, vaders stem, het zachte weefsel van een dekentje tegen zijn huid. Stukje bij beetje leert een baby zijn groeiend besef aan ervaringen in evenwicht te houden met het vermogen om rustig te blijven. Dit tweetal vaardigheden vormt de twee meest primaire bouwstenen voor de emotionele, sociale en verstandelijke gezondheid. Ontbreken deze, dan kunnen we niet leren, geen relaties met anderen ontwikkelen, niet overleven in onze wereld barstensvol prikkels. Hoe een klein kind gewaarwordingen moduleert en verwerkt draagt in belangrijke mate bij aan het bereiken van deze eerste mijlpaal.

Vanaf zijn eerste levensdagen was Peter een prikkelbare baby. Hij sliep weinig en huilde voortdurend, en niets leek hem te kunnen troosten. Wanneer zijn ouders een liedje voor hem zongen of zijn wiegje zachtjes heen en weer lieten schommelen, zwaaide hij wild met zijn armen en benen: een verdrietig protest. Wanneer ze hem oppakten en tegen zich aan hielden, kromde hij krijsend zijn rug. Zijn ouders waren ten einde raad. Hun baby was diep ongelukkig en maakte hun leven ook niet gemakkelijk. Al hun inspanningen om hem te helpen, maakten de zaak alleen maar erger. Langzamerhand raakten ze zo gefrustreerd, uitgeput en bedroefd dat ze het domweg maar niet meer probeerden. Ze lieten Peter steeds langer alleen, en dan huilde hij zich na een poos wel in slaap. Toen hij een half jaar was sliep hij veel of leek hij in zijn eigen wereldje te zijn. Hij had de eerste emotionele mijlpaal al niet kunnen halen. De volgende stap, intimiteit, zou buiten zijn bereik blijven als hij deze eerste vaardigheid niet verwierf.

Peters ouders zochten hulp bij een kinderarts en een klinisch psycholoog. Een grondig onderzoek bracht aan het licht dat Peter overgevoelig was voor aanraking, geluid en beweging. Deze informatie stelden zijn ouders in staat om Peters wereld minder belastend voor hem te maken. Ze hielden op hem al te wild te wiegen en te kietelen. In plaats daarvan hielden ze hem alleen maar zacht en toch stevig tegen zich aan en wiegden hem alleen heel langzaam. Ze praatten met zachtere stem en een rustigere mimiek tegen hem en heel langzaam. Het duurde niet lang of Peter kon hen ettelijke minuten achtereen aankijken. Met hun zachtere stemmen konden ze zijn aandacht vangen en hem rustig houden. Na wat experimenteren bleken vooral lagere tonen kalmerend te werken. Daardoor konden ze met wat eenvoudige oefeningen en bewegingspatronen beginnen om Peter wat meer plezier in beweging te geven. Ze legden hem op de vloer en bewogen langzaam zijn armen en beentjes. Ze masseerden hem met stevige druk. Langzamerhand nam Peters tolerantie voor beweging en aanraking toe en liet hij zich door zijn ouders ronddragen. Stap voor stap ging Peter dankzij de geduldige hulp van zijn ouders de wereld een minder ongestuurde plek vinden. En stap voor stap leerde hij zichzelf tot rust te brengen zonder in slaap te vallen. Tegen de tijd dat hij een jaar was hadden zijn ouders hem deze eerste emotionele mijlpaal helpen bereiken door Peters individuele overgevoeligheden in acht te nemen.

Anders dan Peter leek Sanne een luie baby. Hoe ijverig haar ouders ook tegen haar praatten of tegen haar glimlachten, ze leek geen belangstelling te hebben. Ze maakte zelden oogcontact, begon niet te lachen wanneer ze haar aankeken, en draaide zich niet naar hen wanneer ze naar haar toe kwamen. Hun aanraking interesseerde haar al even weinig. Wanneer ze haar oppakten of kietelden hing ze slap in hun armen.

Aangezien haar ouders haar aandacht niet konden vangen en ze in haar eentje heel tevreden, of rustig leek, lieten ze haar steeds langer met rust. Sanne had geen probleem met zichzelf tot kalmte brengen. Haar probleem was het tegenovergestelde: de wereld trok haar belangstelling niet. Ze liet zich door niets uit haar stille schulp halen. Ook zij had de eerste emotionele mijlpaal niet bereikt. Sanne's grootouders onderkenden dat er iets mis was en overtuigden haar ouders van de noodzaak hulp te zoeken. Na onderzoek bleek Sanne hypoactief (onderreactief) te zijn voor gewaarwordingen, vooral voor geluid, aanraking en beweging. In overleg met een therapeut vonden Sanne's ouders andere manieren om de aandacht van hun dochter te vangen. Ze bleek wel ontvankelijk voor visuele prikkels. Daarom trokken haar ouders haar aandacht door haar steeds met een levendig en geanimeerd gezicht aan te kijken. Ze gingen ook harder praten en bewogen redelijk druk en actief. Sanne vond hun gekke gezichten leuk en begon al gauw te lachen wanneer ze met hoge stemmetjes tegen haar praatten. Ze reageerde ook op felgekleurde voorwerpen en plaatjes die ze voor haar gezichtje hielden. Wanneer haar ouders die heen en weer bewogen, glimlachte Sanne breeduit. Ze ontdekten dat ze het prettig vond snel door de lucht te worden bewogen en in hun veilige armen flink heen en weer te worden gezwaid. Dan trapte ze met haar beentjes en spande haar spieren, tegen haar normaliter zwakke spierbeheersing in. Langzamerhand konden Sanne's ouders haar belangstelling voor de wereld wekken met visuele prikkels en krachtige beweging. En ook door een heleboel met haar vingertjes en teentjes te spelen om haar hypoactiviteit te compenseren.

Ze begonnen ook te experimenteren met geluiden. Ze probeerden snelle en langzame ritmen uit om te kijken waar Sanne op zou reageren. Ze merkten dat zeer energieke geluiden in het middenregister van hun stem haar hielpen zich weer op auditieve informatie in te stellen. De verwerking van geluid bleef een punt, maar tegen de tijd dat Sanne zes maanden was leek ze de wereld toch een hele leuke stimulerende plek te vinden. Met de geduldige hulp van haar ouders had ze de eerste emotionele mijlpaal gehaald en was ze klaar voor de volgende.

Mijlpaal 2: Intimiteit

Met de belangstelling voor de wereld ontstaat een speciale liefde voor de wereld van de menselijke relaties. Maar niet voor zo maar elke relatie! De baby wil zijn ouders of primaire verzorgers om zich heen. Hij heeft hen als het belangrijkste aspect van zijn wereld geïdentificeerd, en laat hen weten dat ze een speciale positie innemen. Wanneer ze in zijn blikveld verschijnen vrolijkt hij op, hij kijkt hen in de ogen, hij lacht. En in die momenten van wederkerige glimlachjes en vreugde raken ouders en baby steeds weer verrukt van elkaar. Samen ontdekken en verdiepen ze de intimiteit tussen hen.

Het vermogen een intieme relatie met een ander aan te gaan, vormt de basis van alle toekomstige relaties. De baby leert ervan dat warmte en liefde bestaan, dat relaties met andere mensen vreugdevol kunnen zijn. Een kind dat dit in het contact met zijn ouders leerde, heeft de grondslag gelegd voor blijvende ervaringen van liefdevolle relaties door zijn hele leven heen.

Het bereiken van deze mijlpaal verstevigt ook de motorische, cognitieve en taalvaardigheden. Het kind leert via zijn lijfje het gezicht en de aanraking van de ouder op te zoeken, zij het door oogcontact of door tegen de ouder aan te kruipen. Het leert met

zijn ogen zijn wereld af te tekenen een halve minuut of langer sprong van spraakklanken te onderscheiden leveren ook het fun- en praten.

Jenny was vanaf haar geboorte psycholoog en de logopedist. Het probleem had met auditieve informatie te maken. Een kreet van haar broertje of een merende stem van haar moeder, of zongen een liedje voor haar door de combinatie van dat raakte helemaal van streek. Het was zo gemakkelijk geweest. Ze had hem erg hoefden te stimuleren. Het was zij verkeerd? Omdat ze zich niet kon tijd aan hun oudste te besteden op uit hun dochtertje te negen. Maar dan wat ook verlangden ze een. Maar dat scheen ze nu juist niet ment voorbij waarop de moeder wilde Jenny nog steeds niet. Ze woonde in de buurt. Zij was een met de moeilijke baby. Ze speelde kleine kiekeboesjes boven of beneden van achter de zacht geneurie speeltje op de vloer; dan bewoog ze het zacht breien. Daarbij keek ze Jenny tegen haar. Jenny reageerde meerde haar; ze genoot van de gekleurde plaatjes. Haar grote klanken zoals 'bababa' in de duisternis begon Jenny haar grote begon ze ook al gauw te glimlachen. Haar overgevoelige te verminderde instinctief manieren gevoelen. Haar de tweede emotionele relatie kregen haar ouders een aanpak als die van Jenny's.

Niet alleen baby's moeten liefdevol contact met hun omgeving. Het kind kan verwarring, eng, of pijngevoel geduldige inspanning van

n ze in haar eentje heel t. Sanne had geen pro- et tegenovergestelde: de haar stille schulp halen. s grootouders onderken- oodzaak hulp te zoeken. voor gewaarwordingen, t een therapeut vonden chter te vangen. Ze bleek r ouders haar aandacht te kijken. Ze gingen ook id hun gekke gezichten netjes tegen haar praat- ie ze voor haar gezichtje nlachte Sanne breeduit. den bewogen en in hun pte ze met haar beentjes heersing in. Langzamer- reld wekken met visuele haar vingertjes en teen-

beerden snelle en lang- e merkten dat zeer ener- lpen zich weer op audi- een punt, maar tegen de nele leuke stimulerende ze de eerste emotionele

de voor de wereld van de by wil zijn ouders of pri- jkste aspect van zijn we- ie innemen. Wanneer ze ogen, hij lacht. En in die ders en baby steeds weer iteit tussen hen.

aan, vormt de basis van efde bestaan, dat relaties t in het contact met zijn gen van liefdevolle rela-

che, cognitieve en taal- nraking van de ouder op te kruipen. Het leert met

zijn ogen zijn wereld af te tasten naar vertrouwde voorwerpen en gezichten en daar een halve minuut of langer aandacht aan te geven. Het leert het geluid en de oorsprong van spraakklanken te herkennen, vooral van die van zijn ouders. Al deze vaardigheden leveren ook het fundament voor zijn latere vermogen tot bewegen, denken en praten.

Jenny was vanaf haar geboorte overgevoelig voor geluiden en aanraking. (De klinisch psycholoog en de logopediste in het ziekenhuis ontdekten later dat ze ook een ernstig probleem had met auditieve verwerking.) Een rinkelende telefoon, een blaffende hond, een kreet van haar broertje zorgden ervoor dat ze het op een huilen zette. Zelfs de kalmerende stem van haar moeder irriteerde haar. Haar ouders pakten haar op, streelden haar, of zongen een liedje voor haar in de hoop haar te kalmeren. Maar Jenny raakte door de combinatie van dat geluid en de aanraking nog meer in verwarring. Of ze raakte helemaal van streek. Jenny's ouders wisten niet wat te doen. Hun eerste kind was zo gemakkelijk geweest. Hij had gekraaid en gelachen en geglimlacht zonder dat ze hem erg hoefden te stimuleren. Wat was er met deze baby niet in orde? Wat deden zij verkeerd? Omdat ze zich vreselijk afgewezen voelden begonnen ze gaandeweg meer tijd aan hun oudste te besteden en minder aan 'boze Jenny'. Ze waren er niet bewust op uit hun dochttertje te negeren. Ze wisten gewoon niet wat ze anders moesten. Meer dan wat ook verlangden ze ernaar dat ze hen aan zou kijken en naar hen glimlachen. Maar dat scheen ze nu juist niet te kunnen. Zeven maanden is ruimschoots het moment voorbij waarop de meeste baby's 'verliefd worden' op hun ouders. Maar ook dan wilde Jenny nog steeds niet gemakkelijk glimlachen of blij zijn. Jenny's grootmoeder woonde in de buurt. Zij was een opmerkelijk geduldige vrouw die bereid was uren aan een met de moeilijke baby bezig te zijn. Dan zette ze Jenny in de Maxi-Cosi op tafel. En ze speelde kleine kiekeboespelletjes met haar. Daarbij kwam ze van links of rechts, van boven of beneden van achter een servet vandaan in Jenny's wereld. Ze hield Jenny onder zacht geneurie speeltjes of plaatjesboekjes voor. Soms zette ze het stoeltje op de vloer; dan bewoog ze het zachtjes met haar voet op en neer terwijl ze op de bank zat te breien. Daarbij keek ze Jenny met liefdevolle blik aan en trok vrolijke en gekke gezichten tegen haar. Jenny reageerde dan wel. Het zachte wiegen van de Maxi-Cosi kalmeerde haar; ze genoot van de malle gezichten van haar grootmoeder en de vrolijk gekleurde plaatjes. Haar grootmoeder gebruikte intuïtief eenvoudige herhaalde stemklanken zoals 'bababa' in plaats van de ingewikkelde klanken van liedjes. Op den duur begon Jenny haar grootmoeder steeds langer achtereen aan te kijken, en daarna begon ze ook al gauw te glimlachen. Door Jenny's sterkere zintuigen te prikkelen en haar overgevoelige te vermijden, lokte haar grootmoeder Jenny de intimiteit in. Ze had instinctief manieren gevonden om Jenny's zintuiglijke problemen te omzeilen om haar de tweede emotionele mijlpaal te helpen halen. Toen ze Jenny zo goed zagen reageren kregen haar ouders moed om soortgelijke pogingen te gaan doen, met dezelfde aanpak als die van Jenny's grootmoeder.

Niet alleen baby's moeten intimiteit leren. Veel oudere kinderen lukt het niet omdat liefdevol contact met hun verzorgers door moeilijkheden in de zintuiglijke verwerking verwarrend, eng, of pijnlijk is geworden. Maar welke leeftijd een kind ook heeft, geduldige inspanning van verzorgers kan hem tot een warme verstandhouding vol

vertrouwen en genegenheid uitlokken.

Op de leeftijd van tweeënhalf jaar leek Stijn intens te genieten van het spelen met vrachtwagentjes – zo lang hij maar alleen kon spelen en daarbij steeds hetzelfde doen. Hij praatte niet, en zijn ouders maakten zich natuurlijk zorgen. Wanneer Stijn's vader probeerde met hem mee te spelen griste Stijn de autootjes uit zijn vaders hand en keerde hem stuurs de rug toe. Vanzelfsprekend in zijn wiek geschoten, reageerde Stijn's vader met pogingen hem tot samenspelen te dwingen. Hij bouwde bruggen en tunnels waar Stijn's vrachtwagentjes over- of doorheen moesten, of gaf vanaf de zijlijn instructies zoals 'Rij eens hierheen!' Stijn weigerde op de toenaderingspogingen van zijn vader in te gaan. Hoe harder deze zich inspande, hoe meer Stijn hem buitensloot. Uiteindelijk begon Stijn zijn vader helemaal te vermijden. Bij een eerste onderzoek werd de diagnose 'pervasive ontwikkelingsstoornis' gesteld. In het kader van het onderzoek werd ook geprobeerd te achterhalen waarom Stijn zo vermijdend en defensief was. Uit zorgvuldige observatie werd duidelijk dat Stijn uiterst gevoelig was voor aanraking en moeilijkheden had met zijn motorische planning, én lichte problemen in de auditieve verwerking van prikkels. Hij probeerde wanhopig het heft in handen te houden door alles onder controle te houden en interactie te vermijden om te verhinderen dat hij werd overspoeld. Diverse manieren van contact maken werden aangedragen om Stijn en zijn vader te helpen een relatie op te bouwen.

Stijn's vader werd geadviseerd in plaats van een interactie te forceren, Stijn de kans te geven hem zonder risico te benaderen. Ten eerste leerde Stijn's vader rustig van de zijlijn toe te kijken terwijl Stijn met zijn vrachtauto's speelde. Hij mocht af en toe enthousiast commentaar leveren en met zijn auto zwaaien, maar geen aanwijzingen geven of de leiding overnemen. Hij moest zowel met hem meegaan als uitlokken. Stijn's vader leerde ook dat hij Stijn het beste kon helpen met te doen wat hij wilde door vooruit te lopen op wat Stijn bij zijn spel nodig zou hebben en hem die dingen te geven. Na enkele weken begon Stijn zich zo nu en dan onder het spelen naar zijn vader toe te keren. Daarop ging zijn vader met een vrachtwagentje in de weer om interactie aan te moedigen. Hij ging er zelf mee spelen, waarbij hij Stijn's bewegingen nadeed, of neutrale opmerkingen maakte zoals: 'Mag mijn auto met de jouwe mee rijden?' Stijn keek van tijd tot tijd wel even naar hem, maar bleef voornamelijk in zijn eentje spelen. Langzaam bewoog hij echter zijn auto dichterbij die van zijn vader of liet die zijn eigen autootje achterna rijden. Toen ging Stijn op een dag dicht bij zijn vader zitten spelen. Halverwege het speeluurtje leunde hij enkele ogenblikken tegen zijn vader aan. Deze vond dat natuurlijk geweldig. Maar als hij zijn arm om Stijn heen zou leggen, zou Stijn zich zo weer terugtrekken. Vader glimlachte dus alleen maar en zei: 'Hallo.' De eerstvolgende weken bleef Stijn soms even tegen zijn vader aanleunen, en wees zijn vader af en toe waar hij zijn vrachtwagens heen moest rijden. Toen pakte Stijn op een dag plotseling zijn eigen vrachtauto en reed die met een klap tegen die van zijn vader. Een uitnodiging! Zijn vader pakte zijn vrachtauto en reed die met een klap tegen die van Stijn. Stijn begon te lachen. Toen deed zijn vader iets onverwachts. Hij duwde zijn truck naar die van Stijn, maar reed op het laatste ogenblik weer achteruit. Stijn lachte opnieuw. Hij vond die verrassende manoeuvre leuk. Na enkele maanden, waarin ze elke dag vele malen op deze manier hadden gespeeld, probeerde Stijn zijn vader te verrassen. Hij duwde zijn vrachtwagen naar voren en stopte toen, verstopte de truck achter zijn rug en haalde hem weer tevoorschijn. Ettelijke maanden later stak Stijn's va-

der Stijn een vrachtautoo-
toen tot zijn verrassing op
het stuk speelgoed zaten
mitteit. Door geduld te oef-
het voortouw te laten hou-
toe te kunnen komen. Do-
geholpen de tweede emoti-

Stijn had nog andere
zijn taalproblemen te hel-
natie. Hem helpen om be-
overwinnen van zowel zij-
bruik van zijn zintuigen.

Mijlpaal 3: Wederzijds c

Wanneer de baby liefdevol
Hij beseft dat hij hen kan
Wanneer hij zijn armpjes
De baby geeft uitdrukking
daarop. Het is het begin va

Wij vatten deze dialogen
Wanneer een kind contac
opent hij de cirkel. Als de
handeling van het kind.
glimlachen, een geluidje
den – dan sluit hij de cir
geert – door een speelgoe
len?' of door de klanken v
gebaar (een blik, glimlac
opend en gesloten.

De baby bouwt vrij sn
pappa tot een reactie bewe
een speeltje, en het speelt
vloer. Hij heeft een zekere
met een wil. Iemand die
schap dat zijn handeling
lieve, en motorische vaard

Wederzijds communic
kinderen ook de kans om
oudere kind omhelst de ju
dat het gewaardeerd word
nu leert hij dat zijn gedrag
ervaringen met wederzijd
doen dat ze doelgericht ku
municeren noch een echt
wereld logisch in elkaar st

n van het spelen met steeds hetzelfde doen. Wanneer Stijn's vader t zijn vaders hand en ioten, reageerde Stijn's de bruggen en tunnels anaf de zijlijn instructies pogingen van zijn vader buitensloot. Uiteindelijk onderzoek werd de ller van het onderzoek d en defensief was. Uit was voor aanraking en olemen in de auditieve anden te houden door te verhinderen dat hij aangedragen om Stijn

forceren, Stijn de kans n's vader rustig van de ij mocht af en toe engeen aanwijzingen geen als uitlokken. Stijn's vat hij wilde door voorlie dingen te geven. Na ar zijn vader toe te ke- r om interactie aan te jingen nadeed, of neu- mee rijden? Stijn keek in zijn eentje spelen. in vader of liet die zijn ht bij zijn vader zitten n tegen zijn vader aan. Stijn heen zou leggen, n maar en zei: 'Hallo.' anleunen, en wees zijn loen pakte Stijn op een :gen die van zijn vader. met een klap tegen die wachts. Hij duwde zijn r achteruit. Stijn lachte e maanden, waarin ze e Stijn zijn vader te ver- verstopte de truck ach- en later stak Stijn's va-

der Stijn een vrachtautootje toe: in plaats van hem uit zijn hand te pakken klonk Stijn toen tot zijn verrassing op zijn schoot om naar de auto te kijken. Terwijl ze zo samen het stuk speelgoed zaten te bekijken, beleefden ze hun eerste echte moment van intimiteit. Door geduld te oefenen (bij tijd en wijle tandenknarsend!) en door Stijn steeds het voortouw te laten houden, had zijn vader Stijn het gevoel gegeven veilig naar hem toe te kunnen komen. Door de weerstand van de jongen te omzeilen had hij zijn zoon geholpen de tweede emotionele mijlpaal te halen.

Stijn had nog andere gevoelige punten. Hij moest logopedie hebben om hem met zijn taalproblemen te helpen en ergotherapie voor zijn moeizame motorische coördinatie. Hem helpen om beter gereguleerd te raken was een kritische eerste stap bij het overwinnen van zowel zijn ontwikkelingsproblemen als zijn beperkingen in het gebruik van zijn zintuigen.

Mijlpaal 3: Wederzijds communiceren

Wanneer de baby liefdevol betrokken raakt op zijn ouders, gebeurt er iets interessants. Hij beseft dat hij hen kan beïnvloeden. Wanneer hij mamma toelacht, lacht ze terug. Wanneer hij zijn armpjes naar pappa uitsteekt, steekt pappa zijn armen naar hem uit. De baby geeft uitdrukking aan een gevoel of een bedoeling, en zijn verzorger reageert daarop. Het is het begin van communicatie: de baby en de volwassenen raken in dialoog.

Wij vatten deze dialogen op als het openen en sluiten van cirkels van communicatie. Wanneer een kind contact met een ouder zoekt – met een oogopslag bijvoorbeeld – opent hij de cirkel. Als de ouder reageert – door terug te kijken – bouwt die voort op de handeling van het kind. Reageert het kind op zijn beurt weer op de ouder – door te glimlachen, een geluidje te maken, zijn armpjes uit te steken, of zelfs zich af te wenden – dan sluit hij de cirkel. Wanneer de ouder weer op de reactie van het kind reageert – door een speelgoedje omhoog te houden, door te vragen: 'Wil je niet even spelen?' of door de klanken van het kind na te doen – en het kind reageert weer met een gebaar (een blik, glimlach, of handbeweging), dan hebben ze een nieuwe cirkel geopend en gesloten.

De baby bouwt vrij snel op deze ervaring voort. Niet alleen kan hij mamma en pappa tot een reactie bewegen, hij kan ook andere reacties teweegbrengen. Hij slaat op een speeltje, en het speeltje maakt geluid! Hij laat een blok vallen; het klettert op de vloer. Hij heeft een zekere invloed op de wereld, en voor het eerst wordt de baby iemand met een wil. Iemand die er actief voor kan kiezen om dingen te doen, in de wetenschap dat zijn handeling een gevolg heeft. Hij leert fundamentele emotionele, cognitieve, en motorische vaardigheden.

Wederzijds communiceren is essentieel voor alle menselijke interactie. Het geeft kinderen ook de kans om alles over zichzelf en over de wereld te weten te komen. Het oudere kind omhelst de juf en de juf beantwoordt de omhelzing; het kind leert er van dat het gewaardeerd wordt. Het geeft een ander kind een duw en dat begint te huilen: nu leert hij dat zijn gedragingen iemand verdrietig kan maken. Zonder deze essentiële ervaringen met wederzijdse communicatie kunnen kinderen niet het basisgevoel opdoen dat ze doelgericht kunnen handelen. Dat betekent dat ze zonder wederzijds communiceren noch een echt besef kunnen opbouwen van wie ze zijn noch inzien dat de wereld logisch in elkaar steekt.

Vanaf zijn heel moeilijke geboorte leek Dirk problemen te hebben in het maken van contact. Hij reageerde zintuiglijk heel weinig, was slap in zijn spieren, zijn motorische ontwikkeling liep achter. Links was hij zwakker dan rechts. Toen hij acht maanden oud was, kregen zijn ouders te horen dat hij spastisch was en fysio- en ergotherapie nodig zijn om coördinatie en kracht in zijn armen en benen te krijgen. Zelfs mét therapie toonde hij weinig belangstelling voor de wereld en nam hij weinig initiatieven. Wanneer zijn moeder tegen hem lachte en aanhaalde en probeerde hem terug te laten lachen, draaide hij zijn hoofd weg, sloot zijn ogen, of staarde langs haar heen.

Na te hebben gewerkt aan het wekken en vasthouden van zijn belangstelling en het opbouwen van intimiteit (met toepassing van de eerder beschreven benadering) begon zijn moeder Dirk te helpen de derde kritische vaardigheid, wederzijds communiceren, te verwerven. Dat ze Dirk zover had gekregen dat hij naar mamma en pappa keek was niet langer genoeg; hij moest nu worden uitgedaagd om op hun gebaren te reageren met bewegingen van hemzelf. Dirk's ouders begonnen hem duidelijk te maken dat hij iets kon laten gebeuren met wat hij deed. Zodra Dirk ook maar het geringste geluidje of beweginkje maakte, riepen zijn ouders 'oh' en 'ah', of reageerden op een andere manier uitbundig. Ze letten er goed op dat ze voortborduurd op dingen die Dirk gemakkelijk voor elkaar kreeg, zoals kijken, of zijn tong of zijn hoofd bewegen. Al gauw kreeg hij door dat zijn beweging of gebaar een reactie bij hen teweegbracht. Hij had een soort macht over zijn wereld! Dirk's ouders bogen deze gebaren of bewegingen langzamerhand om tot een dialoog. Iedere keer dat Dirk zijn armpjes bewoog, hoe gering of ogenschijnlijk onbedoeld ook, zwaaide Pappa met zijn armen. En dan bewoog Dirk zijn armen opnieuw. Hij had een communicatiecirkel gesloten.

Toen Dirk in de gaten kreeg dat hij dingen kan laten gebeuren, begon hij initiatief te ontplooiën. Hij duwde een speeltje van zijn hoge stoel. Plof. Nu konden zijn ouders hem met speelgoed tot meer communicatie verleiden. Ze gingen bij hem op de grond liggen, met hun gezicht voor het zijne, en pakten een speeltje waar hij naar keek om te zien of Dirk er zijn hand naar zou uitsteken. Of ze legden een speeltje dat hij bekeek net buiten zijn bereik en spoorden hem aan er heen te schuifelen. Wanneer hij het bereikte feliciteerden ze hem geestdriftig; hij had een communicatiecirkel gesloten. Op deze manier zetten ze door gebruik te maken van Dirk's natuurlijke interesses en bestaande motorische vermogens zijn ontwikkeling opnieuw in gang. Ze hielpen hem de eerste stappen zetten op weg naar de derde functionele en emotionele mijlpaal. Door hun werk thuis konden zijn fysio- en ergotherapeuten ook meer vooruitgang melden.

Mijlpaal 4: Problemen oplossen, zelfbewustzijn ontwikkelen en complexe communicatie

Wanneer een kind zich de basisprincipes van het wederzijds communiceren eenmaal eigen heeft gemaakt, neemt het aantal cirkels dat hij kan openen en sluiten snel toe. Met het aantal groeit ook de complexiteit van die cirkels. Waar het kind voorheen met een enkel gebaar op de dingen reageerde, kan hij nu verscheidene gebaren tot gecompliceerde reacties verbinden. Wanneer hij zijn moeder na een korte afwezigheid ziet, kan hij op haar af rennen, zijn armpjes omhoog steken en kraaien van vreugde: een reeks gebaren die in een vroegere fase onmogelijk was geweest.

Het kind beschikt nu ook voor het eerst over voldoende vocabulaire om zijn wensen

duidelijk te maken. He deze gebaren aan elkaar brengen. Zo hoeft hij niet wachten tot de ander aankomt; hij kan naar wat hij wil hebben afgepakt, kan hij de plaats van alleen maar naar zijn eigen spiegelbeeld voelt, kan hij naar hen in plaats van alleen maar melancholieke bliker worden.

Zijn groeiend vocabulaire en complexere manieren te uiten dingen niet langer precieus voegen aan een spelletje met een elegant gebaar. Communicatie biedt hem talloze mogelijkheden. De persoonlijkheid van zijn veel complexer. Hij heeft een troon van gedragswijzen en mand zijn. Hij beschikt over een gedragsvocabulaire om

Wanneer hij met zijn uitdrukking gaat brengen en geven hij en zijn ouders. Veertig communicatieve mogelijkheden. Het ik-besef van het kind. Doelgericht gedrag, en

Intussen begint het gebaren van zijn ouders. Of afkeurend wordt bekend. Voordat hij ook ouders dialogen over patronen, verwachtingen, hulpeloosheid of assertiviteit ontwikkelen zichzelf.

Deze in aantal en complexiteit gaan praten. Door zijn grondslag voor het spreken. Zijn ouders gaan imiteren. Neembaar doordat een opvallende gevolg, naar de twaalfde en twintigste pakken en naar de derde een speeltje te helpen ze

ebben in het maken van spieren, zijn motorische. Toen hij acht maanden en fysio- en ergotherapie te krijgen. Zelfs mét the- hij weinig initiatieven. eerde hem terug te laten langs haar heen.

zijn belangstelling en het even benadering) begon derzijds communiceren, en mama en pappa keek was hun gebaren te reageren. iedelijk te maken dat hij ar het geringste geluidje ageerden op een andere n op dingen die Dirk ge- hoofd bewegen. Al gauw n teweegbracht. Hij had gebaren of bewegingen armpjes bewoog, hoe ge- armen. En dan bewoog sloten.

ren, begon hij initiatief. Nu konden zijn ouders gen bij hem op de grond e waar hij naar keek om n speeltje dat hij bekeek len. Wanneer hij het be- icatiecirkel gesloten. Op urlijke interesses en be- zang. Ze hielpen hem de otionele mijlpaal. Door er vooruitgang melden.

en complexe commu-

ommuniceren eenmaal nen en sluiten snel toe. r het kind voorheen met lene gebaren tot gecom- i korte afwezigheid ziet, raaien van vreugde: een bulaire om zijn wensen

duidelijk te maken. Het is een vocabulaire van gebaren, niet van woorden, maar door deze gebaren aan elkaar te koppelen, kan hij tamelijk gecompliceerde gedachten overbrengen. Zo hoeft hij wanneer hij honger heeft, niet langer te wachten tot pappa met eten aankomt; hij kan hem bij de hand pakken, hem naar de ijskast leiden, en wijzen naar wat hij wil hebben. Wanneer hij boos is op zijn broertje omdat hij zijn speelgoed heeft afgepakt, kan hij slaan en schoppen en proberen het speeltje terug te grissen in plaats van alleen maar te gaan huilen. Zo kan hij ook in zijn kamer gaan zoeken en het naar zijn eigen speelplek terugbrengen. Wanneer hij zich blij met zijn ouders voelt, kan hij naar hen toe rennen, wat met hen knuffelen en hen omhelzen en kussen in plaats van alleen maar te glimlachen. Wanneer hij teleurgesteld wordt kan hij hen melancholieke blikken toewerpen en hen straffen door een tijdje onverzoenlijk te blijven.

Zijn groeiend vocabulaire aan gebaren maakt het hem mogelijk zich op complexere manieren te uiten, en mét deze expressiviteit wordt hij creatief. Hij hoeft de dingen niet langer precies zo te doen als zijn ouders. Hij kan zijn eigen elementen toevoegen aan een spelletje 'pak me dan als je kan' of zijn moeders gebaar nabootsen met een elegant gebaartje van hemzelf. Zijn nieuwe vaardigheid in gebaar en communicatie biedt hem talloze manieren om zijn individualiteit tot uitdrukking te brengen. De persoonlijkheid van het kind wordt zichtbaar. Tezelfdertijd wordt zijn zelfbewustzijn veel complexer. Hij begrijpt nu dat er twintig of dertig gedragswijzen — een *patroon* van gedragswijzen — te pas komt aan het vertrouwelijk zijn met of boos op iemand zijn. Hij beschikt over een breed scala aan gevoelens en een gevarieerd gedragsvocabulaire om ze te uiten.

Wanneer hij met zijn groeiend gedragsvocabulaire vele gevoelens en intenties tot uiting gaat brengen en op de steeds complexere gebaren van zijn ouders reageren, be- geven hij en zijn ouders zich in langdurige conversaties in gebarentaal. Twintig, dertig, veertig communicatiecirkels worden gesloten, en iedere cirkel bouwt verder aan het ik-besef van het kind. Hij begrijpt dat zijn 'ik' wordt opgebouwd uit patronen van doelgericht gedrag, en niet alleen maar uit losstaande reacties.

Intussen begint het kind de patronen van anderen door te krijgen. Hij kan uit de gebaren van zijn ouders opmaken of hij al dan niet gevaar loopt, of hij goedkeurend of afkeurend wordt bekeken, geaccepteerd of afgewezen, met respect bejegend of verne- derd. Voordat hij ook maar enigszins woorden gaat gebruiken, houden hij en zijn ouders dialogen over de belangrijkste thema's van het leven. Hij vormt karakter- patronen, verwachtingen van anderen, en een besef van zichzelf. Patronen van hulpeloosheid of assertiviteit en verwachtingen van liefde en respect of onheil of bele- diging ontwikkelen zich eveneens.

Deze in aantal en complexiteit toenemende dialogen vormen het voorspel voor het gaan praten. Door zijn omvangrijke ervaring met communicatie legt het kind de grondslag voor het spreken. In deze fase kan het kind de klanken van de woorden van zijn ouders gaan imiteren. Communicatieproblemen zijn dikwijls voor het eerst waar- neembaar doordat een kind moeite met deze fase heeft. En dus lang voordat het meer opvallende gevolg, namelijk dat hij niet gaat praten, duidelijk wordt. Als je kind tussen de twaalfde en twintigste maand geen complexe gebaren maakt — zoals je bij de hand pakken en naar de deur leiden om buiten te gaan spelen of je meetrekken om haar een speeltje te helpen zoeken — dan is een goed onderzoek waarschijnlijk aan te raden.

Wanneer een kind niet op tijd begint te praten, kunnen ouders en deskundigen soms moeilijk afwegen of ze het nog wat zullen aankijken of dat er meteen meer onderzoek nodig is. Als het kind laat zien complexe problemen op te lossen, zoals je dikwijls meetrokken naar de deur of de speelhoek, kun je nog wat afwachten ook al praat hij niet. Maar als het kind dergelijke preverbale patronen niet vertoont, is wachten onverstandig. Als een kind zich via complexe 'gesprekken' in de gebarentaal uit kan drukken, vergroot dat zijn motorische vaardigheid en zijn motorisch planningsvermogen. Om zijn verlangens en bedoelingen over te brengen, moet hij eerst zijn gedrag in een logische volgorde rangschikken en de gedragsreeksen van anderen leren lezen. Naarmate zijn vermogen tot werken met en genieten van de wereld toeneemt, neemt ook zijn vermogen tot een verstandelijk begrip van de wereld toe. Nu weet hij dat pappa wanneer hij zich achter het gordijn verstopt, niet is verdwenen. Nu kan hij het gordijn opzij trekken en hem vinden.

Op zijn derde was Bas een structuurloos kind. Hij kon een speeltje oppakken, het weer laten vallen, naar een ander gaan, dat bekijken, vervolgens naar het raam rennen en schreeuwen dat hij naar buiten wilde. Als zijn moeder hem niet naar buiten wilde laten gaan, barstte hij uit in een bitter, ontroostbaar huilen. Dit soort onsamenhangende, toevallige activiteiten kenmerkte zijn hele gedrag. Het meest verontrustend vonden zijn ouders echter het ogenschijnlijk gebrek aan ook maar enige iets langer durende belangstelling van Bas voor hen. Hij kwam wel voor een korte omhelzing naar hen toe. Maar hij wilde niet meer dan enkele seconden blijven. Binnen dat korte moment sloot hij dan twee of drie communicatiecirkels — misschien dat hij zijn vader even in de ogen keek, of op zijn moeders gebaren reageerde door zijn hoofd in haar schoot te leggen om zich even te laten aaien, of door een toegestoken speeltje aan te pakken. Maar voordat ze meer konden doen rende Bas er weer vandoor en hervatte zijn doelloos ronddwalen. Tien minuten later kwam hij dan misschien terug, maar opnieuw alleen voor enkele seconden. De ouders van Bas maakten zich eveneens zorgen over zijn beperkte woordenschat. En ze vonden hem erg onhandig in zijn bewegingen, slecht gecoördineerd en onzeker.

Bij onderzoek werd duidelijk dat Bas het fragiele X-syndroom had. Hij had moeilijkheden met de auditieve verwerking, waardoor hij klanken en geluiden moeilijk kon interpreteren. Wat zijn ouders tegen hem zeiden ging aan hem voorbij, en zelfs hun enthousiaste juichkreten, hun sussende geluidjes, en waarschuwingssignalen zeiden hem weinig. Hij had ook problemen met de motorische planning, waardoor het uitvoeren van een handelingenreeks hem zwaar viel. Niet alleen had hij moeite met de coördinatie van zijn bewegingen, ook het interpreteren van opeenvolgende klanken of bewegingen was lastig voor hem. Wanneer zijn ouders een reeks gebaren maakten, vergezeld van klanken die hij niet begreep, om hem mee te delen dat hij beneden moest komen voor het eten, of zijn speeltjes opruimen, dan verstond Bas hen letterlijk niet. Hun goedbedoelde pogingen tot communicatie waren verwarrend en storend voor Bas. Hij hield van zijn ouders en hongerde naar hun affectie, vandaar zijn avances in hun richting. Maar zodra hij toenadering zocht, begonnen zijn ouders deze voor hem verwarrende (en licht overweldigende) geluiden en gebaren te maken. Hij kon dan niet anders meer dan zich weer terugtrekken. Na evaluatie van hun bevindingen legde de therapeut van Bas aan zijn ouders uit hoe ze om zijn problemen heen konden ma-

noeuweren om hem. De therapeut advisee. Wanneer hij naar het warme glimlach bea. lachen en alleen ma. toegaan en op zachte omhelzing aanbieder.

De ouders van Bas volgende maanden t. vlug weer terug te k. hand kon houden er glimlachje aan te kij. zeggen. En dan rende

De therapeut stelde tiecirkels naar tien te. naar je heen. Kijk of t. meer mee heeft, zal je. catie gaande kunt hou. of zegt lachend: "Nee.

De eerstvolgende n. uit naar armen en t. nicatiecirkels achter e. woorden en hun geb. Bas, wil je beneden k. gen: 'Wil je kaas op je. probeerden ook de on. ren — zo levendig mo.

Bas reageerde vlo. maanden maakte hij. schoot, en ging de ee. steevast tien of twaalf. en langere gebarenre. te imiteren, met mee. communicatie. Hij w. zou gaan spreken, me.

Lucy was op haar dert. als ze was, hadden h. voorwerp naar voorw. een wilde op af. Daart. Ze sprak niet maar stc. beden van haar ouder. beperkt met haar oud. naar dingen die ze wil. kast om de richting v. hebben, was ze er wee.

en deskundigen soms meteen meer onderzoek, zoals je dikwijls meen ook al praat hij niet. is wachten onverstaanbaar uit kan drukken, inningsvermogen. Om zijn gedrag in een logiëren lezen. Naarmate nt, neemt ook zijn ver- hij dat pappa wanneer n hij het gordijn opzij

tje oppakken, het weer ar het raam rennen en t naar buiten wilde la- it soort onsamenhan- t meest verontrustend naar enige iets langer : een korte omhelzing ijven. Binnen dat korte chien dat hij zijn vader oor zijn hoofd in haar estoken speeltje aan te er vandoor en hervatte misschien terug, maar cten zich eveneens zor- nhandig in zijn bewe-

om had. Hij had moei- en geluiden moeilijk i hem voorbij, en zelfs schuwingssignalen zei- lanning, waardoor het i had hij moeite met de envolgende klanken of eks gebaren maakten, delen dat hij beneden stond Bas hen letterlijk varrend en storend voor andaar zijn avances in i ouders deze voor hem te maken. Hij kon dan hun bevindingen legde men heen konden ma-

noeuvreren om hem te helpen langzamerhand het contact wat langer vast te houden. De therapeut adviseerde hen wel te blijven gebaren, maar Bas niet te overbelasten. Wanneer hij naar hen toekwam voor een knuffel moesten ze zijn omhelzing met een warme glimlach beantwoorden. Wanneer hij zich losmaakte moesten ze blijven glimlachen en alleen maar 'meer knuffel' zeggen en hun armen uitstrekken, of naar Bas toegaan en op zachte wijze met handen, geluidjes en gezichtsuitdrukkingen nog een omhelzing aanbieden.

De ouders van Bas brachten deze instructies in de praktijk. Tijdens de eerste daaropvolgende maanden begon Bas zich te melden voor knuffels, weg te rennen, en dan vlug weer terug te komen. 'Meer knuffel' was een spelletje geworden wat Bas in de hand kon houden en duidelijk heerlijk vond. Door zijn ouders met een ondeugend glimlachje aan te kijken kon hij hen hun armen uit doen strekken en 'meer knuffel' zeggen. En dan rende hij in hun armen.

De therapeut stelde toen voor het spel te verruimen. 'Probeer van drie communicatiecirkels naar tien te komen. Zeg nadat Bas je heeft omhelsd: 'been ook knuffel' en wijs naar je been. Kijk of hij een kusje op je been zal willen geven. Als hij daar geen moeite meer mee heeft, zal je arm misschien een knuffel willen. Kijk hoelang je de communicatie gaande kunt houden. Misschien wijst hij wel voor een knuffel naar zijn eigen been of zegt lachend: "Nee." In beide gevallen worden er cirkels geopend en gesloten.'

De eerstvolgende maanden breidden Bas en zijn ouders het 'meer knuffel'-spelletje uit naar armen en benen, knieën en voeten. Ze sloten acht, negen, tien communicatiecirkels achter elkaar. Ondertussen werkten de ouders van Bas er steeds aan hun woorden en hun gebaren energiek en duidelijk te houden. In plaats van te zeggen: 'Bas, wil je beneden komen voor het eten,' zeiden ze: 'Bas, eten!' In plaats van te vragen: 'Wil je kaas op je boterham?' wezen ze naar de kaas en zeiden: 'O kijk, kaas!' Ze probeerden ook de ondersteuning van hun woorden — gezichtsuitdrukkingen en gebaren — zo levendig mogelijk te houden.

Bas reageerde vlot op het nieuwe taalgebruik van zijn ouders. De volgende zes maanden maakte hij meer contact met hen, zat voor rustige knuffelsessies bij hen op schoot, en ging de eenvoudige gebaren van zijn ouders beantwoorden. Hij sloot nu stevast tien of twaalf cirkels achtereen. En dit met grotere betrokkenheid, meer plezier, en langere gebarenreeksen. Ook begon hij de klanken die zijn ouders maakten vaker te imiteren, met meer variatie. Niet alleen was Bas op weg naar complexe gebarencommunicatie. Hij was ook bezig de vaardigheden te ontwikkelen waardoor hij beter zou gaan spreken, met een rijkere woordenschat.

Lucy was op haar derde jaar een veel moeilijker kind dan Bas. Eigenzinnig en energiek als ze was, hadden haar ouders de handen vol aan haar. Ook zij rende doelloos van voorwerp naar voorwerp, maar in plaats van dingen rustig te bekijken, stootte ze er als een wilde op af. Daarbij liet ze dikwijls een spoor van gebroken voorwerpen achter zich. Ze sprak niet maar stootte onder het rondrennen luide klanken uit. De vleiende smeebeden van haar ouders om gezellig op schoot te komen zitting negeerde ze. Lucy kon wel beperkt met haar ouders communiceren. Ze pakte voorwerpen uit hun hand. Ze wees naar dingen die ze wilde hebben. Ze bonsde op de deur of op het televisietoestel of de ijskast om de richting van haar wensen aan te geven. Maar wanneer ze had wat ze wilde hebben, was ze er weer als een wervelwind vandoor, een en al jachtige beweging.